

Το βουνό και οι άνθρωποι: ιστορικές και πολιτισμικές επενδύσεις στο λόφο του Αγίου Παντελεήμονα Φλώρινας

Γιάννης Κασκαμανίδης, Σχολικός Σύμβουλος

Εισαγωγικά

Ο Fernand Braudel στο μνημειώδες έργο του *Η Μεσόγειος και ο μεσογειακός κόσμος την εποχή του Φιλίππου Β' της Ισπανίας*, ξεκινά το πρώτο κεφάλαιο του πρώτου τόμου με τη φράση «Πρώτα απ' όλα τα βουνά». Αλλά, εδώ πρόκειται για ένα λόφο, το λόφο του Αγίου Παντελεήμονα. Τελικά, πρόκειται για βουνό ή για λόφο; Έχει υψόμετρο που ξεπερνά τα 1000 μ., είναι ογκώδες, μεγάλο με λίγα λόγια, αφού συνεχίζει να υπάρχει αρκετά πιο δυτικά από την ίδια την πόλη. Από αυτή την άποψη είναι ένα βουνό και σ' αυτό συνηγορεί και ο Αυστριακός γεωλόγος Ami Boué, ο οποίος περνώντας από την πόλη μας μεταξύ 1836-1838, σημειώνει για τη Φλώρινα: «...είναι μια αξιόλογη κωμόπολη υπερβολικά μακρόστενη, τοποθετημένη μεταξύ του βουνού και ενός λόφου που καλύπτεται από τάφους¹.» Αυτοί οι τάφοι στους οποίους αναφέρεται ο Boué, είναι τα μουσουλμανικά νεκροταφεία της πόλης που βρίσκονταν όλα βόρεια των λεωφόρων Μακεδονομάχων, Αρριανού και Ολυμπιάδος, άρα στις υπώρειες του υψώματος που εμείς σήμερα λέμε 1033. Συνεπώς, βουνό είναι το απέναντι του 1033, δηλαδή ο λόφος του Αγίου Παντελεήμονα. Για τους Φλωρινιώτες, όμως, το επίμαχο βουνό στα νότια της πόλης είναι λόφος, γιατί αν παλαιότερα με τον όρο λόφος εννοούσαν το ανατολικό τμήμα, στην επίπεδη κορυφή του οποίου βρίσκεται ο αρχαιολογικός χώρος και στα δυτικά του το αγίασμα του Αγίου Παντελεήμονα, σήμερα εννοούν όλον αυτόν τον όγκο. Και τον αναφέρουν με τον όρο λόφος, γιατί αυτή η λέξη εξημερώνει και ευφημίζει το βουνό, εξομαλύνει τις απότομες πλαγιές του, τις καμπυλώνει όμορφα, μειώνει το υψόμετρό του κάνοντας πιο προσιτή την κορυφογραμμή του. Αυτή ακριβώς η συγκεκριμένη διάσταση του λόφου, η «χρήση» του δηλαδή από τον άνθρωπο, ο οποίος δεν σταματά να επενδύει σε αυτό, αποτελεί και το αντικείμενο του κειμένου αυτού, το οποίο χρονικά σταματά στη δεκαετία του 1920.

Ιστορικά

Ας ξεκινήσουμε από τα πολύ παλιά. Σύμφωνα με τα αρχαιολογικά ευρήματα στις ανατολικές υπώρειες του λόφου του Αγίου Παντελεήμονα, η πρωιμότερη ανθρώπινη δραστηριότητα, εκεί όπου αργότερα αναπτύχθηκαν οι οικισμοί της πόλης της Φλώρινας, ανάγεται στην ύστερη εποχή του Χαλκού (1600-1050 π.Χ.). Η πρώτη όμως οργανωμένη εγκατάσταση στην τοποθεσία αυτή τοποθετείται στην εποχή του Φιλίππου Β' (359-336 π.Χ.). Ο επισκέψιμος

¹ Boué, A., (1854), *Recueil d'itinéraires dans la Turquie d'Europe: détails géographiques, topographiques et statistiques sur cet Empire*, Vienne: W. Braumuller, σ. 271.

οικισμός στην ίδια τοποθεσία ανήκει στην Ελληνιστική εποχή και η κατοίκησή του διακόπηκε από πυρκαγιά στις αρχές του 1ου π.Χ. αι.²

Τα υπολείμματα οχυρώσεων της ιουστινιάνειας και πρωτοβυζαντινής εποχής (4ου – 7ου μ.Χ. αι.), καθώς και τα ίχνη του οχυρωματικού περιβόλου της βυζαντινής εποχής που εντοπίστηκαν ψηλότερα από τη θέση της ελληνιστικής πόλης³, δεν μπορούμε να τα εκλάβουμε ως αποδεικτικά στοιχεία ύπαρξης μιας πόλης, συνέχεια της ελληνιστικής αντίστοιχης. Ενδεχομένως να πρόκειται για μια οχυρωμένη τοποθεσία η οποία προσέφερε προστασία και ασφάλεια στους κατοίκους της γύρω περιοχής κατά τη διάρκεια πολέμων ή επιδρομών.

Πάντως, υπολείμματα της βυζαντινής και οθωμανικής εποχής, τόσο στο χώρο της ελληνιστικής πόλης, όσο και ψηλότερα στην ανατολική πλαγιά του λόφου, φανερώνουν ότι στον χώρο αυτόν υπήρξε κατοίκηση. Ωστόσο, τα ευρήματα παραμένουν αταξινόμητα, συνεπώς δεν γνωρίζουμε το χρόνο, την έκταση και τα χαρακτηριστικά της κατοίκησης αυτής⁴. Κι επιπλέον, η ανυπαρξία ερευνών για τη βυζαντινή και το μεγαλύτερο μέρος της οθωμανικής εποχής και η ένδεια των σχετικών ιστορικών πηγών και αρχαιολογικών ευρημάτων, μας αναγκάζει να προχωρήσουμε κάνοντας ένα τεράστιο άλμα στο χρόνο, προσπερνώντας αρκετούς αιώνες, για να φτάσουμε στις αρχές του 20ου αι.

Δυο Γάλλοι γλωσσολόγοι, που συμμετέχουν στη γαλλική στρατιά της Ανατολής (Armée d'Orient) κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, ο Jean Deny με ειδίκευση στην τουρκική γλώσσα και ο Marcel Cohen με ειδίκευση στις σημιτικές και αιθιοπικές γλώσσες, έρχονται στη Φλώρινα, καταγράφουν παραδόσεις και ιστορικά στοιχεία και – κυριολεκτικά, μαζί με τις καρτ-ποστάλ των φωτογράφων, απαθανατίζουν την τελευταία οθωμανική όψη της Φλώρινας και μας δίνουν πολύτιμα στοιχεία για την ίδια την πόλη, την περιοχή και τους κατοίκους της⁵.

Οι λαϊκές παραδόσεις των μουσουλμάνων της πόλης, έκαναν συχνές αναφορές στην ύπαρξη ενός κάστρου που υπήρχε στο λόφο του Αγίου Παντελεήμονα. Ακόμη και στη δεκαετία του 1910 οι μουσουλμάνοι μιλούσαν για το Καλέ (Kale), το «δυνατό κάστρο», καθώς και για ίχνη από παλαιές κατασκευές, όπως ήταν μια παλαιά κατεστραμμένη δεξαμενή, η ύπαρξη της

² Αλιμπάκη-Ακαμάτη, Μ. & Αδάμ-Βελένη, Π., (2002), «Από τους προϊστορικούς χρόνους μέχρι την ύστερη αρχαιότητα», στο Κυριακούδης, Ευ. (επιμ.), *Η Φλώρινα και η περιοχή της*, Φλώρινα: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Φλώρινας, σ. 40-59, Τρανταλίδου, Κ., (1995), *Αρχαιολογική τοπογραφία του Νομού Φλώρινας. Συνοπτική επισκόπηση*, Φλώρινα: Πρέσπες, σ. 50-51.

³ Ακαμάτης, Ι.Μ & Αλιμπάκη-Ακαμάτη, Μ., (1996), *Ελληνιστική πόλη Φλώρινας*, Θεσσαλονίκη, σ. 14, Κυριακούδης Ευ., (2002), «Οι βυζαντινοί χρόνοι», στο Κυριακούδης, Ευ., (επιμ.), ό.π., σ. 66-85.

⁴ Οι ανασκαφές και ταξινομήσεις που διενεργούνται στους αρχαιολογικούς χώρους της Φλώρινας, γίνονται από αρχαιολόγους ειδικευμένους στην αρχαιοελληνική και ελληνιστική αρχαιολογία, συνεπώς, τα ευρήματα αυτά, αντικείμενο της βυζαντινής αρχαιολογίας, παραμένουν αταξινόμητα και αδημοσίευτα. Τις πληροφορίες έθεσε στη διάθεσή μου η επιβλέπουσα αρχαιολόγος κ. Λιάνα Γκέλου το φθινόπωρο του 2005.

⁵ Deny, J, (1920), *Traditions populaires turques de Salonique et de Florina*, Niort, Cohen, M., (1920), «Villes macédoniennes. Florina – Nevolani», *La Geographie*, τ. XXXIV, σ. 97-123.

οποίας μπορεί να δικαιολογηθεί αν λάβουμε υπόψη ότι η περιοχή του κάστρου βρισκόταν ψηλότερα από τις γύρω φυσικές πηγές, οπότε οι κάτοικοι θα έπρεπε να εξασφαλίζουν την υδροδότηση της πόλης αξιοποιώντας το βρόχινο νερό. Στον ίδιο χώρο υπήρχε ένας πέτρινος κύβος που έφερε πάνω του μια κολώνα και χρησίμευε ως τόπος προσκυνήματος για τους μουσουλμάνους⁶. Για την ύπαρξη ενός χαμηλού τοίχου στο λόφο κάνει λόγο ο H. Barth, που επισκέφθηκε την πόλη το 1862⁷. Για τα οχυρωματικά έργα της μεσαιωνικής πόλης, η μόνη πληροφορία που διαθέτουμε αναφέρει ότι το κάστρο χτίστηκε την εποχή του σέρβου τσάρου Στέφανου Δουσάν στα μέσα του 14ου αι⁸.

Οι διηγήσεις που συνέλεξε ο Cohen σχετίζονται με τον σημερινό αρχαιολογικό χώρο της ελληνιστικής πόλης. Συγκεκριμένα αναφέρουν: «Σ' αυτό το μέρος υπάρχουν υπολείμματα από πέτρες και τούβλα που θυμίζουν την ύπαρξη μιας μικρής εκκλησίας, αυτής του Αγίου Παντελεήμονα που υψωνόταν εδώ πριν από «εκατό χρόνια». Ο μουσουλμανικός πληθυσμός της Φλώρινας λείει ακόμα αυτό το μέρος 'η τοποθεσία της εκκλησίας'. Σ' αυτή τη θέση πρέπει να υπήρχε στο παρελθόν μια ακρόπολη που δέσποζε στην πεδιάδα και τραβούσε τα βλέμματα των ανθρώπων από μακριά. Η ύπαρξη της αρχαίας Φλώρινας σε αυτό το μέρος αποδεικνύεται από διάφορα στοιχεία.⁹»

Τι υποδεικνύει η διήγηση αυτή; Την ύπαρξη μιας εκκλησίας του Αγίου Παντελεήμονα στο σημερινό αρχαιολογικό χώρο, η οποία υπήρχε μέχρι τον πρώιμο 19ο αι.; Αν όντως είναι έτσι, γιατί οι χριστιανοί της πόλης δεν διασώζουν παρόμοια πληροφορία; Μήπως πρόκειται για κάποιο ιερό της ελληνιστικής πόλης, η μνήμη του οποίου φτάνει μέχρι σήμερα με την αναφορά των μουσουλμάνων της πόλης; Αν και σ' αυτό δεν μπορεί να δοθεί απάντηση, εμείς μπορούμε με βεβαιότητα να πούμε ότι το αγίασμα, που σήμερα διαθέτει και εκκλησία, υπήρχε ήδη από πολύ παλιά, ίσως από τον πρώιμο 19ο αι., τότε που πύκνωσε ο χριστιανικός πληθυσμός της Φλώρινας.

Την ίδια περίοδο που οι δύο Γάλλοι γλωσσολόγοι συλλέγουν προφορικές, κυρίως, παραδόσεις, οι αρχαιολογικές υπηρεσίες του Στρατού της Ανατολής, κάνουν τις πρώτες επισκοπήσεις των αρχαιολογικών χώρων, κατά την περίοδο παραμονής των γαλλικών στρατευμάτων στην πόλη (1916-1918). Το σημαντικότερο επίτευγμα των υπηρεσιών αυτών είναι η ανακάλυψη λίθινων τάφων. Ο Cohen μας δίνει την εξής περιγραφή για τους τάφους αυτούς: «Έχουν φτιαχτεί στη νότια πλευρά ενός βράχου, βορειοδυτικά της καινούριας εκκλησίας του Αγίου Γεωργίου. Εκεί βρισκόταν μέχρι το 1917 το χριστιανικό κοιμητήριο της πόλης, που ήταν η συνέχεια ενός ειδωλολατρικού νεκροταφείου. Οι τρεις αρχαίοι τάφοι που ανακαλύφθηκαν το 1917 αποτελούνταν από ένα δωμάτιο περίπου 4 τετραγωνικών μέτρων, ενώ ο τάφος αυτός καθαυτός βρισκόταν στη μέση και πλασιωνόταν από δυο καθίσματα. Το ταβάνι ήταν σε μορφή θόλου και ένας

⁶ Cohen, M., ό.π., σ. 104, Deny, Jean, ό.π., σ. 8-12.

⁷ Barth, H., ό.π., σ. 153.

⁸ Cohen, M., ό.π.

⁹ Cohen, M., 99.

μικρός διάδρομος προηγούνταν της εισόδου. Τα αντικείμενα που βρέθηκαν στους τάφους αποδεικνύουν την αρχαιότητά τους. Πέρα από διάφορα μικρά κεραμικά, συλλέξαμε μια πήλινη προτομή και δύο νομίσματα από τα οποία το ένα είναι της εποχής του Φιλίππου. Όλα χρονολογούνται γύρω στις αρχές του ΙΙΙ (3^{ου}) αιώνα προ Χριστού¹⁰.» Ο Cohen μας πληροφορεί ότι μια μελέτη γι' αυτούς τους τάφους και την ακρόπολη έγινε από τον M. Jarde, καθηγητή ιστορίας στο λύκειο Lakanal του Παρισιού. Ο Jarde, πού ήταν ακόλουθος του γαλλικού στρατού στην ανατολή, έδωσε αυτή τη μελέτη με τη μορφή μια αναφοράς στον αρχηγό της αρχαιολογικής υπηρεσίας των συμμαχικών δυνάμεων της ανατολής στις 12 Αυγούστου του 1917¹¹.

Πολιτισμικά

Οι περίπατοι

Συνήθης τρόπος ψυχαγωγίας κατά την οθωμανική περίοδο ήταν οι περίπατοι στις παρυφές της πόλης, σε τοποθεσίες που διέθεταν πηγές και οι οποίες εντοπίζονται στα βόρεια, στις υπώρειες του υψώματος 1033, εξολοκλήρου οικοδομημένες σήμερα και στα νότια, στους πρόποδες και στα πρώτα άνδηρα του λόφου του Αγίου Παντελεήμονα.

Ο Jean Deny, που συγκεντρώνει προφορικό υλικό με τις λαϊκές παραδόσεις των μουσουλμάνων της πόλης, κάνει μια σύντομη αναφορά σε μέρη που προσφέρονταν για περιπάτους¹²: «Παλαιότερα έκαναν περισσότερους περιπάτους στη Φλώρινα απ' ό τι σήμερα. Στους λόφους προς το βορρά της πόλης, συνήθως την άνοιξη, σύχναζαν άνδρες και γυναίκες που αρκετά συχνά περνούσαν μέρες εκεί. Στο νότο της πόλης, όλα τα μέρη που είχαν πηγές προσέλκυαν τους μαθητές με τη συνοδεία των χοτζάδων. Οι γέροι της πόλης θυμούνται ακόμα τα γεύματα που έκαναν στην εξοχή. Τα μέρη που επισκέπτονταν ήταν από τη δυτικά προς τα ανατολικά: α) το Ζάβοϊ, πηγή που αναβλύζει μέσα από έναν βράχο, [στη σημερινή Οδό Αιμιλιανού, εκεί που κάποτε ήταν το λατομείο Τούση¹³], β) το Τσιπάν Τασί (çipari taşi), [η περιοχή όπου αργότερα χτίστηκε το Φ.Ο.Ο.Φ.] που πήρε το όνομά του από τον παλαιό ιδιοκτήτη του γειτονικού χωραφιού, τον Τσιπάν Χακίμ, γ) το Παντιάκ, ιερή πηγή [στα πρώτα άνδηρα του βουνού στο νότο της πόλης] όπου μαζεύονταν παλιότερα οι χριστιανοί για να γιορτάσουν τον Άγιο Παντελεήμονα¹⁴, δ) το Τεκερλέκ Τασί (tekerlek taşi, η πέτρα που κυλά) [άγνωστη τοποθεσία], πέτρα τοποθετημένη σε σχήμα τραπεζιού ή μανιταριού. Σύμφωνα με το μύθο, κάτω από αυτήν υπήρχε κρυμμένος χρυσός. Όμως, όλες οι προσπάθειες που έκαναν οι κάτοικοι μαζί με τον ιμάμη και το χότζα για να τον ανακαλύψουν παρέμειναν άκαρπες. Θεωρείται επίσης μέρος στοιχειωμένο (tekinsiz = δυσσίωνος). Επίσης,

¹⁰ Cohen, M., 99-100.

¹¹ Cohen, M., 99.

¹² Deny, J., ό.π., σ. 16.

¹³ Μεκάσης, Δ., (1996), *Τα παλιά επαγγέλματα της Φλώρινας*, τ. Β., Φλώρινα: Πρέσπες, σ. 17.

¹⁴ Σύμφωνα με τον Cohen, οι σλαβόφωνοι της πόλης ισχυρίζονταν πως το Παντιάκ προέρχεται από τις σλαβικές λέξεις yak padina που σημαίνει σπηλαιώδες κοίλωμα.

μιλούν για μια πηγή, μια στέρνα ψηλά στην πόλη που είναι κλεισμένη με βαμβάκι. Αρκεί να αφαιρέσουμε το πώμα για να πλημμυρίσει όλη η πόλη. Σύμφωνα με άλλους είναι απλώς η πηγή Ζάβοϊ.¹⁵»

Φυσικοί χώροι λατρείας

Σημαντική τοποθεσία, την οποία οι χριστιανοί της πόλης είχαν συνδέσει με τις μεταφυσικές τους ανησυχίες και τις δοξασίες που απέρρεαν από τη χριστιανική θρησκεία, ήταν η πηγή που βρίσκεται, ακόμα και σήμερα, νότια και ψηλότερα από τη συνοικία του Βαροσίου, σε ένα από τα άνθηρα του λόφου του Αγίου Παντελεήμονα, τον οποίο οι χριστιανοί ονόμαζαν «λόφο της εκκλησίας»¹⁶, λόγω της ύπαρξής, από το 1835 και εντεύθεν, της εκκλησίας του Αγίου Γεωργίου στην ανατολική πλευρά. Αυτή η πληροφορία ίσως διασαφηνίζει «την τοποθεσία της εκκλησίας» των μουσουλμάνων που προαναφέρθηκε, αφού πιθανότατα δεν πρόκειται για κάποια παλιά εκκλησία του Αγίου Παντελεήμονα ή αρχαίο ιερό, αλλά για τον Αϊ-Γιώργη.

Πάντως, ο Cohen συνδέει τη λατρεία της συγκεκριμένης πηγής με την πιθανή ύπαρξη ενός κέντρου λατρείας, κατά την πρώιμη ελληνική αρχαιότητα, στην ίδια τοποθεσία. Για την ίδια την πηγή σημειώνει¹⁷: «Ένας καινούριος τοίχος οριοθετεί την ιερή πηγή που οι χριστιανοί ονομάζουν πηγή του «Αγίου Παντελεήμονα» και οι μουσουλμάνοι Παντιάκ (Padyak). Τα νερά της πιστεύεται ότι θεραπεύουν τις αρρώστιες των ματιών. Την 1η Μαΐου οι κάτοικοι της Φλώρινας έρχονται να περάσουν τη μέρα τους σ' αυτή την μικρή κοιλάδα. Πλένουν τα μάτια τους στην πηγή καθώς και στις άλλες που υπάρχουν γύρω γύρω αυτή την εποχή. Ξαναέρχονται εδώ για να νιφτούν το καλοκαίρι, στις 27 Ιουλίου ημέρα του Αγίου Παντελεήμονα, με σταγόνες νερού.» Τις ίδιες δοξασίες ενέπνεε και μια άλλη πηγή¹⁸: «Λίγο πιο νότια, μέσα σε μια άλλη κοιλάδα πάνω στο δρόμο για τη Σκοπιά, υπάρχει μια ακόμα πηγή που έχει άφθονο νερό μέχρι και μέσα στην καρδιά του καλοκαιριού. Στις μέρες μας το νερό της έχει προσεκτικά εκτραπεί και οδηγηθεί στην εκκλησία του Αγίου Γεωργίου, όπου χρησιμοποιείται για τις θαυματουργές του ιδιότητες.»

Μύθοι και θρύλοι για την κατάκτηση της πόλης από τους Οθωμανούς

Οι γνωστές μέχρι σήμερα ιστορικές πηγές δεν δίνουν πληροφορίες για την κατάκτηση της πόλης της Φλώρινας και της περιοχής της από τους Οθωμανούς, όμως οι λαϊκές παραδόσεις που συνέλεξε ο Jean Deny και οι οποίες ήταν διαδεδομένες μεταξύ των μουσουλμάνων της πόλης, είναι αρκετά ενδιαφέρουσες¹⁹.

[Αφηγείται ο τσαγκάρης Σαμπάν Ουστά της Φλώρινας και ο ιμάμης του τζαμιού του Τροπαιούχου]

¹⁵ Deny, J., ό.π., σ. 16.

¹⁶ Cohen, M., ό.π., σ. 101.

¹⁷ Ό.π.

¹⁸ Ό.π.

¹⁹ Deny, J, ό.π., σ. 8-10.

«Το κάστρο Κουλέ²⁰, ή καλύτερα ο πύργος που δέσποζε στο λόφο στο νότιο τμήμα της πόλης, ανήκε στο βασιλιά Μάρκο²¹.

»Κατακτήθηκε από 40 ιππότες που ήρθαν από το Χορασάν²², υπό τις οδηγίες του Γαζή Γιακούμπ Μπέη²³, αυτού που είναι θαμμένος στον Τροπαιούχο²⁴. Είχε ως σημαιοφόρο του τον Κιρλί Μπαμπά, που έχει ενταφιαστεί κοντά στο χωριό Κλειδί στο πέρασμα που λέγεται Κιρλί Δερβέν²⁵. Είχε ως ιμάμη αυτόν που έχουν θάψει στο τεκέ των Νακσιμπεντί²⁶ στη Φλώρινα και ως μάγιστρα αυτόν που ο τάφος του είναι στη Μελίτη²⁷.

»Όταν έφτασαν στον Τροπαιούχο οι 40 ιππότες, ξεπέζεψαν και άναψαν μια φωτιά για να ετοιμάσουν το φαγητό τους μέσα σ' ένα μεγάλο καζάνι. Στην συνέχεια έχωσαν στη γη μερικά μισοκαμμένα ξύλα για να δέσουν εκεί το

²⁰ Στο λόφο που βρίσκεται στο νότο της πόλης και ψηλότερα από τη θέση της ελληνιστικής πόλης, υπήρχε από τη βυζαντινή εποχή οχυρωματικός περίβολος, τον οποίο, όπως φαίνεται από το κείμενο, οι Τούρκοι της πόλης ονόμαζαν Κουλέ, αν και κυριολεκτικά η λέξη παραπέμπει σε πύργο.

²¹ Πρόκειται για τον Marko Kralievitch, ιστορικό πρόσωπο, γιο του Σέρβου ηγεμόνα του Πρίλεπ Βουκασίν Μρνιάβσεβιτς, που έγινε ο κεντρικός ήρωας των σερβικών και βουλγαρικών δημοτικών τραγουδιών. Μετά τον θάνατο του πατέρα του, ανέλαβε την ηγεμονία του μικρού βασιλείου που άρχιζε βόρεια από το Πρίλεπ και έφτανε στα νότια μέχρι την Καστοριά. Σε όλη τη διάρκεια της βασιλείας του ήταν φόρου υποτελής στους Τούρκους, τους οποίους συνέδραμε στις στρατιωτικές τους επιχειρήσεις. Το 1394 σκοτώθηκε πολεμώντας στο πλευρό των Τούρκων σε μια μάχη ενάντια στον πρίγκηπα Βαλάγκ Μίρτσα. Βασίλευσε με το τίτλο του βασιλιά, όπως αποδεικνύει το πορτρέτο του στην εκκλησία του αρχάγγελου Μιχαήλ στο Πρίλεπ, καθώς και τα 7 διαφορετικά νομίσματα που έκοψε ο ίδιος. Βλ. Dozon, A., (1859), *Poesies populaires Serbes*, Paris, σ. 63-124, Dozon, A., (1888), *L'épopée serbe*, Paris, σ. 47-124, Hahn., J. G., (1868), *Reise von Belgrad nach Salonik*, Wien, σ.176-177, Ρορονιτς, Τ., (1988), *Prince Marko: The Hero of South Slavic Epics*, New York: Syracuse University Press, σ. 18-21.

²² Γνωρίζουμε ότι οι Οσμανλήδες και πιο συγκεκριμένα η φυλή των Qayı από τους οποίους προέρχονταν, είχαν κατοικήσει στο Horasan, το σημερινό βορειοανατολικό Ιράν, πριν έρθουν στη Μικρά Ασία.

²³ Σύμφωνα με την παράδοση ο Γιακούμπ Μπέη ανήκε στην οικογένεια του Γαζή Εβρενός Μπέη, αφού στο Tenvik, M, (1327 [1911]), *Manastir vilâyetinin tarihçesi*, Manastir: Beynelmilel Ticaret Matbaası, σ. 96-97, στο οποίο δημοσιεύεται ένα καταστατικό φιλόπτωχου ιδρύματος (Vakfname), συναγεται ότι ο Γιακούμπ Μπέη ήταν εγγονός του Γαζή Εβρενός Μπέη. Όμως, ο γιος του Γαζή Εβρενός Μπέη, Αλή Μπέη, που στο κείμενο παρουσιάζεται ως πατέρας του Γιακούμπ Μπεη, έχει μόνον ένα γιο, τον Γαζή Αχμέτ Μπέη, σύμφωνα με το γενεαλογικό δένδρο της οικογένειας του Εβρενός. Ο Γιακούμπ Μπέη ήταν πιθανότατα αξιωματικός των στρατευμάτων του Γαζή Εβρενός Μπέη, ο οποίος κινήθηκε δυτικά και κατέλαβε την περιοχή της Φλώρινας.

²⁴ Ο Τροπαιούχος ονομαζόταν Μαχαλάς του Γαζή Γιακούμπ Μπέη (Gazi Yakup Bey Mahallesi) και οι μουσουλμάνοι κάτοικοί του ισχυρίζονταν ότι ένας από τους τάφους που βρισκόταν στο τζαμί, το οποίο επίσης έφερε το όνομά του, ανήκε σ' αυτόν. Η παλιά πλήρης ονομασία του Τροπαιούχου λησμονήθηκε και τις τελευταίες δεκαετίες της οθωμανικής κυριαρχίας μέχρι και το 1928 το χωριό ονομαζόταν επίσημα Μαχαλάς, ονομασία γνωστή και σήμερα, αλλά ανεπίσημη.

²⁵ Kirli = βρόμικος. Πρόκειται για το πέρασμα που βρίσκεται ανάμεσα στα χωριά Βεύη και Ξινό Νερό. Ο Deny δεν εντόπισε τον τάφο και πιθανολογεί ότι αυτός θα καταστράφηκε σε κάποιον πόλεμο και οι πέτρες θα χρησίμεψαν για την πλακόστρωση του δρόμου.

²⁶ Νακσιμπεντί, σουνιτικό τάγμα δερβίσηδων.

²⁷ Στο κείμενο η Μελίτη αναφέρεται με την παλιά της ονομασία Vochtaran (Βοστανράνη) ή Tulbeli (σωστή γραφή Turbeli, δηλαδή το χωριό του μαυσωλείου).

άλογα. Ως εκ θαύματος τα ξύλα μεταμορφώθηκαν σε δένδρα. Από αυτά τα 40 δένδρα που ήταν τοποθετημένα σε κύκλο, 8 μονάχα διατηρήθηκαν κατά την κατάληψη της Φλώρινας από τους Έλληνες [1912]. Σήμερα [1916-1918] δεν απομένει παρά μόνο ένα.

»Οι 40 ιππότες πήγαν στην συνέχεια στους πρόποδες του κάστρου του βασιλιά Μάρκου και του ζήτησαν να τους ανεφοδιάσει. Τότε λοιπόν αυτός έστειλε τις πέντε κόρες του με κουλούρια, σταφύλι και άλλα φρούτα με σκοπό να δελεάσει τους ιππότες. Αυτοί όμως σεβάστηκαν τις παρθένες, παραχώρησαν μέρος για να κοιμηθούν το βράδυ και την άλλη μέρα το πρωί, καθώς αναχωρούσαν για το κάστρο, έδωσαν και χρήματα ως αντίτιμο για τα τρόφιμα που είχαν φέρει. Ο βασιλιάς Μάρκος μετά από αυτό κατάλαβε πως το κάστρο δεν θα αργούσε να πέσει στα χέρια αυτών των άξιων ιπποτών²⁸.»

(Συνέχεια της ίδιας αφήγησης από τον Μεχμέτ Εφέντη, ιμάμη του τζαμιού της Αγοράς στη Φλώρινα)

«Όταν επιτέθηκαν στο κάστρο οι 40 ιππότες, ένας από αυτούς αποκεφαλίστηκε από τους εχθρούς. Έγινε όμως ένα θαύμα. Ο ίδιος ο ιππότης σήκωσε από το έδαφος το κομμένο του κεφάλι, το κράτησε κάτω από το μπράτσο του και έφυγε²⁹.

»Στο δρόμο όμως έγινε αντιληπτός από μία γυναίκα. Όταν ένας άγιος αντικρίζει έναν άνθρωπο τη στιγμή που κάνει ένα θαύμα, τότε αυτός ο άγιος πεθαίνει επί τόπου. Αυτός ο ιππότης δεν ήταν άλλος από τον Κιρλί Μπαμπά που είναι θαμμένος στο Κιρλί Δερβέν. Κάποιοι λένε πως ο Κιρλί Μπαμπά δεν ήταν παρά ο μάγεις του αναφερόμενου ιππότη ο οποίος είναι θαμμένος στη Μελίτη.

»Όσο για τους υπόλοιπους ιππότες, πολιορκήσαν το κάστρο της Φλώρινας χωρίς επιτυχία στην αρχή. Εντόπισαν όμως τον βοσκό του κάστρου, τον πλησίασαν και του έταξαν μια στάμνα γεμάτη με χρυσά φλουριά. Στην πραγματικότητα η στάμνα ήταν γεμάτη με χώμα και μόνο την επιφάνεια είχαν καλύψει με μια στρώση φλουριά. Η απάτη είναι απαγορευμένη στο Ισλάμ, όχι

²⁸ Υπάρχει μια ανάλογη παράδοση για την πτώση του Μοναστηρίου. Σύμφωνα με τον Mehmed Tefik: «... όταν οι Οθωμανοί παρατάχθηκαν μπροστά στο Μοναστήρι, εκεί όπου βρισκόταν το μοναστήρι του Svieta Nedela, οι κάτοικοι της πόλης φοβούμενοι πως δεν θα μπορούσαν να αποκρούσουν με τη δύναμη την επίθεση των γενίτσαρων, τους έστειλαν 38 όμορφες κοπέλες με τρόφιμα και ποτά. Ο διοικητής των Τούρκων, Timur Taş Paşa, πλήρωσε γι' αυτά το πενταπλάσιο της τιμής τους και επέτρεψε στις κοπέλες να κοιμηθούν σε σκηνές που φύλαγαν γενίτσαροι της εμπιστοσύνης του ... ηλικιωμένοι. Το πρωί 10 από αυτούς τις συνόδεψαν στην είσοδο της πόλης. Δύο ώρες μετά την επιστροφή των κοριτσιών, ο ηγεμόνας του Μοναστηρίου έστειλε μήνυμα στον Timur Taş Paşa για να αναγγείλει την συνθηκολόγηση. Ο Νικόλας, ηγούμενος του μοναστηριού Svieta Nedela, στάθηκε στήριγμα τόσο των προσφύγων όσο και του ίδιου του ηγεμόνα», Tefik, M, ό.π., σ. 60-62.

²⁹ Το ίδιο θαύμα αποδίδεται στον Hasan Baba (Hasan Keçfi Efendi) που εκτελέστηκε μετά από διαταγή των αρχών του Μοναστηρίου τον 16ο αι.: «Προς μεγάλη έκπληξη του πλήθους, ο άγιος μουσουλμάνος πήρε το κεφάλι του, το έβαλε κάτω από το μπράτσο του και το μετέφερε στο μέρος όπου ήταν ο τάφος του, μισή ώρα περπάτημα από το τόπο του μαρτυρίου του.» Βλ. Tefik, M, ό.π., σ. 59, Deny, J., ό.π., σ. 28-29.

όμως όταν πρόκειται για υπόθεση πολέμου. Έτσι, ο βοσκός που χρηματίστηκε άνοιξε τις πόρτες του κάστρου το βράδυ και οι Οσμανλήδες μπήκαν μέσα αναμειγμένοι με το κοπάδι του ποιμένα. Υπάρχουν ακόμα και σήμερα στο βράχο κοντά στο Ραδιακ³⁰ τα ίχνη από τα πέταλα αλόγου ενός εκ των ιπποτών.»

Για περαιτέρω έρευνα

Αν και οι αναφορές του κειμένου αυτού σταματούν κάπου στα μέσα της δεκαετίας του 1920, ωστόσο δεν αγνοούμε το γεγονός ότι οι Φλωρινιώτες ακόμη και σήμερα θεωρούν το λόφο κομμάτι της πόλης και της καθημερινότητάς της.

Ήδη από το Μεσοπόλεμο, ο λόφος συνεχίζει να αποτελεί αγαπημένο προορισμό τις καθημερινές, αλλά και τιςσχόλες και τις γιορτές. Άγιος Παντελεήμονας και Ούτσμπουναρ ήταν συνώνυμα της φλωρινιώτικης εξοχής. Αργότερα ο Ηλίας Βυζάντης, που εκτός από εξαιρετικός καλλιτέχνης ήταν και ορειβάτης, θα «επενδύσει» κι αυτός στο λόφο και θα μας αφήσει την Ερημιούλα του, ακροτελεύτιο προορισμό ενός από τα μονοπάτια προς τα δυτικά και μερικές πινακίδες που ακόμη και σήμερα μπορεί να διακρίνει κανείς. Αγαπημένο εξοχικό κέντρο ήταν ο «Πίκης». Αργότερα θα χτιστεί το περίπτερο Φ.Ο.Ο.Φ., ομώνυμο του συλλόγου που ανέλαβε την οικοδόμησή του. Για την προστασία της πανίδας, θα περιφραχτεί μια τεράστια έκταση του λόφου, περίφραξη η οποία αν και υφίσταται ακόμη και σήμερα, είναι αμφίβολο αν προστατεύει τη ζωή στο εσωτερικό της.

Σταματάμε εδώ, χωρίς λεπτομέρειες για τη ζωή στο λόφο κατά τον 20ο και αρχές του 21ου αι., θέλοντας απλώς να θέσουμε ερώτημα για περαιτέρω έρευνα και μελέτη.

³⁰ Η τοποθεσία όπου σήμερα βρίσκεται το εκκλησάκι του Αγίου Παντελεήμονα και παλαιότερα ονομαζόταν Πότοκ.